

25. Jules Verne'in romanlarında teknoloji söyleminin dönüşümü

Simay TURAN¹

APA: Turan, S. (2022). Jules Verne'in romanlarında teknoloji söyleminin dönüşümü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö11), 416-424. DOI: 10.29000/rumelide.1146645.

Öz

Döneminin, hatta insanlık tarihinin en vizyoner yazarlarından biri olan Jules Verne, yazın evreninin merkezine teknolojiyi koyarak insanlığın uygarlık çizgisindeki ilerleyişini yüzyıllar öncesinden öngördüğü yapıtlar üretmiştir. Ancak yazarlığının ilk yıllarında insanlığın gelişmesine yönelik umutlu söylemleri, 1880'li yıllardan sonra verdiği yapıtlarında gelişen teknoloji karşısında daha karamsar ve endişeli bir yöne kaymıştır. Çalışmada Jules Verne'in *Ay'a Yolculuk* (1865) ve *Aynı Çevresinde Seyahat* (1869) başlıklı erken dönem yapıtları ile serinin üçüncü ve son romanı olan *Ne Altı Var Ne Üstü* (1889) başlıklı geç dönem yapıtındaki teknoloji söylemleri, çağdaş ve birbiriyle ilintili olan transhümanizm ve posthümanizm kavramları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kavramların, Jules Verne'in yaşadığı dönemden yaklaşık 100 yıl sonra üretilmiş olsalar bile, yapıtların içerdiği teknoloji söylemleri ile örtüşükleri görülmüştür. Erken dönem yapıtlarının transhümanist bir çizgide, yani insan merkezli bir teknolojik ilerleyişi öncelendiği anlaşılmıştır. Buna karşın geç dönem yapıtlarında posthümanist bir çizgide kaldığı, başka bir deyişle insanın kendini merkeze koyduğu ve diğer varlıkları geri planda değerlendirdiği antroposen çağını eleştirdiği ve canlı-cansız, doğa-kültür ve ırklar arası hiyerarşilerden doğan endişelerini aktardığı yeni bir teknolojik söylem ürettiği gözlemlenmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucu Jules Verne'in teknoloji söyleminin zaman içerisindeki bu dönüşümü, transhümanist ve posthümanist söylemler arasındaki benzerlik ve farklılıklar bağlamında irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Jules Verne, teknoloji söylemi, posthümanizm, transhümanizm

Transformation of technology discourse in Jules Verne's novels

Abstract

Jules Verne, one of the most visionary writers of his time and even the human history, put technology at the center of his literary universe and wrote novels in which he predicted the progress of humanity on the line of civilization centuries ago. However, his early works, his hopeful discourses on the human civilization's development shifted to a more pessimistic and anxious direction in the face of the developing technology in his works after the 1880s. In this study, Jules Verne's early novels *From the Earth to the Moon* (1865) and *Around the Moon* (1869) and technology discourses in his late novel *The Purchase of the North Pole or Topsy-Turvy* (1889), which is the third and last novel of the series, are discussed comparatively within the framework of the two interrelated and contemporary concepts, transhumanism and posthumanism. Even though these concepts were suggested approximately 100 years after Jules Verne's active years, this study claims that they overlap with the technology discourses contained in his works. It reveals that his early works prioritize a human-centered technological progress along a transhumanist line. On the other hand, this study also insists

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), simayt@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0985-0143 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2022-kabul tarihi: 20.07.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1146645]

on the fact that in his late works where he remained on a posthumanist axis, in other words, produced a new technological discourse in which he criticizes the Anthropocene era putting mankind in the center and evaluates other beings in the background, and conveys his concerns arising from hierarchies between living and non-living, nature-culture and races. As a result of the comparison, this transformation of Jules Verne's technology discourse over time has been tried to be examined in the context of similarities and differences between transhumanist and posthumanist discourses.

Keywords: Jules Verne, technology discourse, posthumanism, transhumanism

Giriş: Jules Verne ve teknoloji

Jules Verne'in yapıtlarını dünyada ve ülkemizde pek çok okur, eleştirmen, yayınevi, hatta çevirmen oldukça sınırlı bir çerçeveden okumuş ve kategorize etmeye çalışmıştır. Bize göre bu sınırlayıcı yaklaşımlardan bir tanesi Verne'i yalnızca "çocuk yazını" kategorisinde değerlendirmektir. Verne'i bilimkurgunun "baba"sı olarak niteleyerek onu öğreten, yol gösteren, hayal kurmaya teşvik eden "baba" figürüyle, okurları ise ondan hem çeşitli bilimsel bilgileri alan hem de hayal kurmayı öğrenen "çocuk" figürüyle özdeşleştirmek elbette mümkündür. Çünkü Verne vizyoner tutumuyla, insanlığın gelecekte üreteceği çoğu teknolojiyi öngörmesiyle, sıra dışı temaları ve yolculuk rotalarıyla okura değişik bir pencere açar. Ancak Jules Verne'in yazın evreninde sunduklarının hedef kitesini çocuklarla sınırlamak, Verne'in anlatılarının çok katmanlılığına her kitleden okuyucunun ulaşmasını güçleştirecektir. Jérôme Béglé'ye (2016) göre "Verne'in yaratıcılığı, dünyaları ve evrenleri hayal etme ve bir evren yaratma konusundaki inanılmaz yeteneği ve harikulade yazma becerisi ona çok tembelce yapııştırılan [bu] etiketin aksine nihayet onu hak ettiği değere kavuşturmuştur"². (Béglé, 2016) Verne'i değerlendirirken düşünülen bir başka yanılgı ise Verne'in kayıtsız şartsız bir teknoloji hayranı (fr. technolâtre) olduğunu, teknolojinin sunduğu olanakları elde edebilmek için insanlığın her türden fedakarlığı yapmasını desteklediğini söylemek olacaktır. Günümüzde çoğu Verne okuması onun yalnızca insanlığa hizmet edecek teknolojileri müjdeleyen bir yazar olarak tanınmasına neden olsa da sanılanın aksine Verne'in çoğu yapıtı teknolojik ilerlemeciliğin eleştirisini de içerir. Verne'in en ünlü romanları arasında olan *Seksen Günde Devriâlem* (1872), *Dünyanın Merkezine Yolculuk* (1864) ve *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* (1870) romanlarında teknolojinin insanlığın hizmetine sunduğu taşıt gibi olanakları ilerlemeci bir tonda anlattığını söyleyebiliriz. Ancak özellikle 1880 sonrası yayımlanan romanlarından örneğin *Uskurlu Ada* (1895)'da yapay bir ada yaratmanın tehlikelerini ve insanın kibrini eleştirir. *Yirminci Yüzyılda Paris*³ (1905) romanında makineleşen vizyonuyla geleceğin kurmaca Batı dünyasının yergisi yer alır.

Jules Verne'i kategorize ederken kullanılan çocuk edebiyatı yazarı ve teknofil etiketlerinin ortak kaynağının romanlarında ağırlıklı olarak kullandığı teknoloji söylemi olduğunun altını çizmek gerekir. Hayal gücünün çeşitliliğini ve ilerlemeciliği müjdeleyen tonu teknoloji söylemi üzerinde kendini gösterir. Bu nedenle Jules Verne'in yazınsal evreninde baskın olan teknoloji söylemini ele alırken bu söylemi öncelikle kavramsal çerçevelerde değerlendirmeyi deneyeceğiz. Bunu yaparken insan-teknoloji ilişkisini ele alan iki ana ve çok kapsamlı kavram olan posthümanizm ve transhümanizm kavramlarından yararlanacağız. Bunun nedeni, iki kavramın da insanın şimdiki ve gelecekteki zamanlarda olduğu kadar geçmiş zamanlardaki koşulunu da belli bir açıdan açıklamanın anahtarı olmalarıdır. Jules Verne'in yazın alanında etkin olduğu yıllardan neredeyse yüz yıl sonra tartışılmaya

² Alıntının çevirisi tarafımızdan yapılmıştır.

³ Bu romanın eskizleri Jules Verne'in oğlu Michel Verne'in kasasında bulunmuştur. Michel Verne yazarın ölümünden sonra el yazmalarını düzenleterek bu romanı yayımlamıştır.

başlanan bu iki kavramın, aslında adlandırılmamış bir biçimde uzun süredir gerek davranışsal gerekse söylemsel olarak varlığını sürdürdüğünü Jules Verne'in roman evreninde gözlemlemeye çalışacağız.

Kuram: Transhümanizm ve posthümanizm

Kuramsal çerçevede ele alacağımız transhümanizm ve posthümanizm kavramlarını keskin bir çizgiyle birbirinden ayırmak zordur. Bunun sebebi söz konusu kavramların önde gelen düşünürlerinden Francesca Ferrando'ya göre ikisinin de “insana eleştirel bir bakış getiren çağdaş kavramlar olmaları”nda (Ferrando, 2019: 8) yatar. Dolayısıyla literatürde birbirlerinin yerine kullanılmaları, birbirleriyle karıştırılmaları da kaçınılmazdır. Ancak bu iki kavram tarihteki farklı geleneklerin ürünleridir.

Francesca Ferrando'ya göre transhümanizm terimi etimolojik olarak İtalyancada anlamı “insanın ötesine geçmek” olan “trasumanar” eyleminden türemiştir ve “izleri Dante Alighieri'nin İlahi Komediya'sına kadar sürülebilmektedir.” (Ferrando, 2019: 129) Ancak terimin şu anki anlamına en yakın anlamda kullanıldığı yer yazar Aldous Huxley'in kardeşi evrimsel biyolog Julian Huxley'in yapıtlarıdır. (Ferrando, 2019: 131) Huxley'in transhümanizmi “insanmerkezcidir, insanın biricikliği üzerine kuruludur” (akt. Ferrando, 2019: 132). Kavramın epistemolojik temelleri ise 16. yüzyıldaki insanı her şeyin merkezine koyan hümanizmin 18.yüzyılda Avrupa'ya yayılan Aydınlanma başlığı altındaki rasyonalist düşüncelerle harmanlanmasına dayanır. Onishi (2011) bunu bir çeşit “ultra-hümanizm” hareketi olarak adlandırır. Bilimsel düzlemde Human+ ve Primo Posthuman gibi deyim yerindeyse son teknoloji insan bedenleri tasarlama projeleri transhümanizm hareketinin somutlaştırılmış halleridir. Yazın ve sanat düzleminde ise transhümanist imgelemin en net biçimde görüldüğü yerler bilimkurgu evrenleridir. Yenilenmiş mekanik organlar, melez bedenler, ileri teknoloji aletler, makineler, ulaşım araçları gibi pek çok imge, evrende olabilecek en uzun süreyi geçirmek isteyen insanın bu arzusunun sanatsal dışavurumları olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla transhümanizm düşüncesinde insan, doğal koşulu olan ölümden teknoloji yardımıyla sıyrılmak ister.

Ancak transhümanizm hareketi, insan ilerleyişinin ve ölüm koşulunu aşma isteğinin ötesinde insanlık durumunu ilgilendiren herhangi bir sorgulamaya vurgu yapmadığı gerekçesiyle çağdaş birçok kuramcının eleştirilerinin merkezinde yer alır. Çünkü teknoloji olanağının hangi insanı hangi yönde etkileyeceği de en az transhümanist düşünce kadar üzerinde düşünmeye değer olmalıdır: Transhümanizm teriminin içindeki hümanizm kavramı ile hangi insandan söz edilmektedir? Transhümanizm kavramı yeterince kapsayıcı mıdır, yoksa yalnızca posthümanist düşünür Rosi Braidotti'nin deyişiyle Avrupalı, sağlıklı “erkek insan”ın (Braidotti, 2014: 34) ön planda olduğu ataerkil söylemle mi sınırlıdır? Teknoloji insan yararına kullanılırken insan dışındaki eyleyenlerin⁴ durumu nedir? Yalnızca insana hizmet etmek için mi varlıklarını sürdürürler, yoksa hiyerarşik düzlemde daha farklı bir yere mi konumlandırılırlar? Transhümanizm yaklaşımı bu soruları yanıtlandırmayı önceliği haline getirmediği için daha sorgulayıcı, birleştirici, bütünleştirici, başka bir deyişle daha kapsayıcı söylemlere gereksinim duyulmuş, “posthümanizmler”⁵ olarak tanımlayabileceğimiz kavramlar bütünü bu sorulara yanıt niteliğinde ortaya çıkmıştır. Transhümanizm teknoloji ve insan ilişkisinin imgelem ya da gerçeklik düzeyinde uygulanışıyla ilgilenirken posthümanizm, bu pratiğin hayata geçirilme sürecinde gündeme gelmeyen ya da çeşitli neden ve kaygılardan ötürü gündeme getirilmeyen soruları sorar.

⁴ “Eyleyen” terimi Bruno Latour'un *Nous n'avions jamais été modernes* (1993) yapıtında ele aldığı Aktör-Ağ Kuramı'na bir göndermedir. Latour bu kuram ile evrenin heterojen bir yapı olduğunu; doğa, hayvan, bitki, inorganik maddeler, makineler gibi insan olmayan varlıkların da bu ağın içinde olduğunu ve evrene hiyerarşik farkları olmaksızın etki ettiklerini savunur. Bu yaklaşım insanmerkezcilik anlayışından uzak olduğu için posthümanistler tarafından kuramsal bir dayanak olarak görülmektedir.

⁵ Posthümanizm kavramını içinde barındırdığı çeşitlilik nedeniyle “posthümanizmler” olarak tanımlamak bize daha uygun görülmüştür.

Günümüzde ekoloji, cinsiyet, sömürgecilik, hatta canlı organizma ve makineyi tek bünyede toplama olarak tanımlayabileceğimiz siberetik çalışmaları posthümanizm kavramının güvencesi altındadır. Posthümanizm, Rosi Braidotti'ye göre "dünyaca meşhur 'postyapısalcı nesil' olarak anılacak kuşağın isyankâr çığılığı olarak ortaya çıkmış[tır]" (Braidotti, 2014: 33). Başka bir deyişle epistemolojik temellerini büyük bir çoğunluğunu yapışökümcü kuramlardan alır. Yüzyıllardır hiyerarşik düzenin en tepesindeki tahtında oturmaya alışkın olan insana düşündüğü kadar biricik ve dayanıklı olmadığını hatırlatan *etik* bir yaklaşımı vardır. Braidotti'ye göre "Foucault'un ilan ettiği 'insanereğin ölümü' ikili karşıtlıkların ötesine geçen" (Braidotti, 2014: 33) bir hareket olmuş, posthümanizmin kuramsal temelini atmıştır. Böylece posthümanizm doğa ile kültürün, insan ile makinenin, insan ile hayvanın, hatta kadın ile erkeğin, kısacası birbirlerine karşı ötekileşen her kavramın karşıt ikilik oluşturmaktan öte bir anlam ifade ettiğinin altını çizmekte, dolayısıyla ikili karşıtlıkların arasındaki sınırları muğlaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu durumda transhümanizmin "ne pahasına olursa olsun" şeklinde ifade edilebilecek ilerlemeci tavrının posthümanizmin "karanlık ikizi" (Ağın, 2019: 25) durumuna geçmesine neden olduğunu söyleyebiliriz. Özetle iki kavram da tarihin başlangıcından beri hayati önemi olan bilim ve teknoloji söyleminden temellenmişlerdir, ancak transhümanizm insan ilerleyişi odaklıyken posthümanizm geride bırakılanları da sorgulayıp gözetmektedir. Aslında her iki kavramın tanımlarından yola çıkarak hem transhümanizmin hem de posthümanizmin teknoloji söylemine bağlı birer felsefi ideoloji olduğu da söylenebilir. Dolayısıyla Jules Verne'in yarattığı oldukça geniş, içinde 60'ın üzerinde roman olan, *Olağanüstü Seyahatler* (fr. *Voyages Extraordinaires*) başlıklı bilimkurgu evreni söylemsel olarak bu iki felsefi ideolojinin açıkça görülebileceği bir alan konumundadır.

Yöntem: Dominique Maingueneau ve konum

Çalışmanın yöntemi konusunda Dominique Maingueneau'nun (2012 ve 2017) yazınsal söylem çözümlemesi yöntemlerinden yararlanmak uygun olacaktır. Bunun en temel nedeni yazınsal düzlemde roman söyleminin, felsefi ideolojilerin gözlem alanı olarak irdelenebilir olmasıdır. Maingueneau'ya göre (2017) "Söylemin bir metinler bütününden okunma ya da her metnin farklı söylemlerinin okunması durumunda metin ve söylem arasındaki ilişki değişir." (Maingueneau, 2017:29) Bu çalışmadaki yaklaşımda birinci koşulu seçerek Jules Verne'in birkaç metnin ürettiği insana bakışla ilintili felsefi ideolojilerden temellenen söylemler üzerinde duracağımızdan, söylemi bir metin bütününden okumaya çalışacağız. Söz konusu yöntem tercih ediliyorsa Maingueneau, "söylem" kavramının "konum" (fr. positionnement) üzerinden irdelenebileceğini belirtir (Maingueneau, 2007: 30). Metinler bütününden oluşan söylemlerin birer etkinlik alanı (fr. sphère d'activité) ve söylem alanı (fr. champ discursif) vardır. Etkinlik alanı söylemin türüyle özdeşleştirilebilir (siyasi söylem, tıbbi söylem...). Söylem alanı ise aynı etkinlik alanındaki farklı konumlardaki söylemler bütünüdür. Bu durumda konum, söylemi üretenin söylemin etkinlik alanı üzerindeki görüşünü ve duruşunu belirten bir yapı olarak karşımıza çıkar. Örneğin etkinlik alanı siyasi olan söylemin söylem alanında sağ, sol ya da merkez gibi konum olasılıkları vardır. Aynı söylem alanında birden fazla konum olasılığı bulunduğu göre, bu çalışmada da Jules Verne'in romanlarından oluşan söylem alanında Verne'in sabit "konum"u değil, metinler bütünündeki söylemi boyunca yıllar içerisinde değişkenlik gösteren ve homojen olmayan "konumlar"ı incelenecektir. Genel kaniya göre Jules Verne yazın evreni aracılığıyla döneminin ruhuna ve önceki yüzyılda şekillenen akılcılığa bağlı bir bilimsel, ya da teknolojik söylem üretmiştir. Ancak hipotezimiz, bu söylemin başlarda transhümanist bir konumda iken, yıllar içinde etik sorunsalları gündeme getirerek posthümanist bir konum benimsemiş olmasına dayalıdır.

***Ay'a Yolculuk, Ayın Çevresinde Seyahat ve Ne Altı Var Ne Üstü* romanlarında teknoloji söylemi**

Kavramsal ve yöntemsel birtakım açıklamalardan sonra incelenecek yapıtları sınırlamak gerekir. Çalışmada Jules Verne'in roman evreninden 1865'te yayımlanan *Ay'a Yolculuk*, 1869'da çıkan *Ayın Çevresinde Seyahat* ve üçlemenin ilk iki romanından 20 yıl sonra, 1889 yılında yayımlanan *Ne Altı var Ne Üstü* romanları üzerinde durulacaktır. Bunun en temel nedeni bu üç romanın aynı evrende ve aynı karakterlerle geçmesi ve bir üçleme olarak değerlendirilebilmesidir. *Ay'a Yolculuk* romanında Amerikan İç Savaşı sırasında silahlara meraklı bir grup insan Amerika'da Baltimore Silah Kulübü'nü kurar. Savaş bitince hiçbir eylemde bulunamayan, dolayısıyla kendilerini işe yaramaz hisseden bu grubun üyeleri bu kez Ay'ı fethetmeye karar verirler; bu durumda yapmaları gereken Ay'a bir mermi atışı gerçekleştirmektir. *Ayın Çevresinde Seyahat* ise bu mermi benzeri füzeyle uzaya giden üç astronotun yolculuk sırasında yaşadıklarını konu alır. İlk iki yapıttan yaklaşık 20 yıl sonra kaleme alınan *Ne Altı Var Ne Üstü* romanı ise yıllar sonra yine aynı Baltimore Silah Kulübü üyelerinin Kuzey Kutbunu satışa çıkarmak amacıyla oraya ulaşmak için Kuzey Kutbunu ayaklarına getirme ve dünyanın eksenini değiştirme çabası sonucu dünyada yaşanan tartışma ve skandalları ele alır. Yalnızca başlıklara bakıldığında bile teknoloji söylemindeki konum değişimini fark etmek mümkündür. İlk iki romanın başlıkları insan merkezli bir uzay yolculuğuna ve Ay'a ulaşma düşüncesine gönderme yapar. Üçüncü romanın başlığında ise dünyanın altının üstüne getirilecek olma düşüncesi ve bununla birlikte gelen muhtemel kaygı gözümüze çarpar. Böylece Jules Verne, transhümanizmin sormadığı, belki de sormaya cesaret etmediği “peki ya insan olmayanlar ne olacak?” sorusunu üstü kapalı da olsa sormuş olur ve söylem kendini posthümanizm kavramı üzerinde konumlandırır.

Roman söylemi teknolojik ilerleyişte insanın yeri açısından incelendiğinde *Ay'a Yolculuk*'ta Dünya topraklarıyla yetinemeyen Baltimore Silah Kulübü'nün, Ay'ı da elde etmeye şu sözlerle karar verdiği görülür: “Yiğit arkadaşlarım, içinizde Ay'ı görmemiş, hiç değilse adını duymamış kişi yoktur. (...) Bakarsınız bu bilinmeyen ülkenin Kolomb'ları olma talihi bize ayrılmıştır. Sözlerimi iyi anlayın, var gücünüzle destekleyin beni, elinizden tutup oraya götüreceğim sizleri ve Birleşik Devletler'i oluşturan otuz altı devlete onun da adı eklenecek!” (Verne, 2009: 49). Görüldüğü gibi bu insanlar, sonsuz büyüklükteki evrendeki sayısız uydudan biri olan Ay'ı fethedilmemiş bir ülke olarak, yani yakın gelecekte dünyada yaşayan insanların hizmetine girebilecek bir toprak parçası olarak görürler, öyle ki ona mermi fırlatıp bir de üzerine bayrak dikmeyi düşlerler. Romanda teknoloji söyleminin odağı insan ilerleyişinde, hatta insanın ayaklarının altındaki dünya topraklarını aşarak gelişmesindedir. Tüm bu olaylar karşısında anlatıcının tutumu ise endişeli ya da septik değildir. Halkın tepkileriyle ilgili gözlemlerini aktarmakla ve araştırmalar sırasında gelişen olayları kronolojik bir şekilde anlatmakla yetinir. Hatta kimi zaman desteğini de “iş ne denli büyük olursa olsun, insan gücünün sınırları dışında değildi elbet. Hatta tam tersine. Bundan çok daha fazla güçlüklerle dolu, birtakım öğelerle doğrudan doğruya savaşmayı gerektiren nice iş, başarıyla sonuçlandırılmıştır!” (Verne, 2009: 307) gibi sözlerle belli eder. *Ayın Çevresinde Seyahat* romanındaki teknoloji söylemi de *Ay'a Yolculuk*'taki ile aynı konumdadır. Mermi neredeyse çakılacakken astronotlardan Barbicane eğer ölürlerse “yolculu[kları]nın sonu parlak ve görkemli bir biçimde gelece[ğini] (...), [ö]teki yaşamda ruhun bilmek için ne makinelere, ne araçlara gereksinimi[nin] olaca[ğını], sonsuz bilgelikle özdeşleşece[ğini]” (Verne, 2001: 281) söyler. İnsanın bilme ve algılama eylemlerini teknoloji aracılığıyla gerçekleştirdiğini kabul etmiş olur. Sonsuz bilginin peşinden gitmek için insanın koşulunu aşması gerektiğini düşünür. Böylece *Ay'a Yolculuk* ve *Ayın Çevresinde Seyahat* romanlarındaki teknoloji söylemi insanın ilerleyişini müjdeleyici, transhümanist bir konuma oturur.

Ancak *Ne Altı Var Ne Üstü* romanında insanın teknolojik ilerleyişi aynı rahatlıkla ve pervasızlıkla karşılanmaz. Kuzey Kutbu'nun satışının gerçekleşeceği günün konu edildiği bölümde anlatıcı "Aslında, bu durum, hiç de akla uygun görünmüyordu." (Verne, 2009: 70) diyerek ilerlemeci politikalara karşı septik olduğunu belli eder. Ana karakterlerden Bay Maston, hesaplamaları sonucu Kuzey Kutbu'na gitmektense dünyanın eksen hareketini değiştirerek Kuzey Kutbu'nu Amerika'ya taşımanın daha "mantıklı olduğu" (Verne, 2009: 139) sonucuna varır. Elbette bu çıkarımı çok sert bir şekilde eleştirilir. Anlatıcı "eksen değişikliği gerçekleştiği anda, Dünya üzerinde korkunç felaketlerin ortaya çıkması söz konusu değil miydi?" (Verne, 2009: 200) şeklinde bir soru yönelterek aslında somut bilimsel bilginin 19.yüzyıl koşullarında bile açıkça belirttiğini okuyucuya hatırlatmış olur. Son derece transhümanist, yani insanın ilerleyişi odaklı bir öneri olarak Dünya'nın ekseninin değiştirilmesi, mevsimleri ve pek çok canlı grubunu da yok edecek, iklimleri değiştirecektir. "Öyle görünüyordu ki, bu işin öncüleri değişikliğin sağlayacağı yararları gözü kapalı olarak sıralarken, eserlerinin yol açacağı yıkımlarla hiç ilgilenmiyorlardı." (Verne, 2009: 200) diyen anlatıcının söylemi ilerlemeyle ilgili etik kaygılarını son derece net bir şekilde vurgulamakta, etiği öne çıkaran posthümanist bir konuma oturmaktadır.

Avrupalı erkek insan olmayanlara bakış açısından *Ay'a Yolculuk* ve *Ayın Çevresinde Seyahat* romanları incelendiğinde söylemin konumu bağlamında yukarıdaki çıkarımlara benzer sonuçlara varmak mümkün olacaktır. Bu iki romanda da birilerinin eşi olmak dışında başka görevi olan herhangi bir kadın karaktere rastlanmadığını söylemek mümkündür. Bu noktada transhümanizmin Avrupalı erkek insan olmayanlara karşı çıkan, onları açıkça dışlayan bir tavrının olmadığını hatırlatmak gerekir. Ancak bu felsefi ideolojinin odak noktası tamamen "insan" kavramı üzerine düşünüldüğünde akla ilk gelen figürün, bu durumda Batılı erkek insanın (Braidotti, 2014: 13) koşulunu aşarak ilerlemesi üzerine olduğundan, ilerleyen "hangi insan?" olduğu sorusu transhümanizm düzleminde yanıtız kalır. Romanlarda karşılaşılan insan olmayan karakterlere bakacak olursak, *Ayın Çevresinde Seyahat* romanının söyleminin, günümüz koşullarıyla ve değerleriyle incelendiğinde hayvan hakları savunucularını ve sivil toplum örgütlerini harekete geçirebilecek kadar etiğe aykırı bir tutumda üretildiği görülür. Astronotların mermi füze içerisinde yanlarında götürdükleri köpeklerden biri olan Satellite, bir çarpmanın etkisiyle başından yaralanır ve günlerce hasta bir biçimde yatar. Daha sonra astronotlardan Michel, Satellite'in öldüğünü fark eder. Astronotlar cesetle seyahat edemeyeceklerini öne sürerler ve astronotlardan Nicholl "[lombozlardan] birini açar[ak] hayvanın ölüsünü boşluğa at[ma]" (Verne, 2001: 80) yönünde bir öneride bulunur. Öneri kabul edilip köpek uzay boşluğuna fırlatıldıktan sonra anlatıcı "işlem o denli başarılı oldu ki, daha sonra Barbicane hiç korkmadan, vagonu dolduran gereksiz atıklardan hep böyle kurtuldu." (Verne, 2001: 87) diyerek yapılan eylemi meşrulaştırır. Tıpkı günümüzdeki ekstrem transhümanist projelerinde olduğu gibi insan dışı diğer canlıların akıbeti -ölü ya da diri- önemszenmez, bu söylemde de transhümanist, hatta ekstremist olarak nitelendirilebilecek bir konum benimsenir.

Ne Altı Var Ne Üstü romanında Avrupalı erkek insan olmayan aktörler söylemde çok geniş bir yer tutar. Roman dul ve zengin bir kadın olan Bayan Scorbitt ile ana karakter Bay Maston'un tartışmasıyla açılır. Bayan Scorbitt "Demek oluyor ki Bay Maston, bir kadının matematikte ya da deneysel bilimlerde asla başarılı olamayacağını, ileri sürüyorsunuz! (...) buna cinsiyetimiz adına karşı çıkmama izin verin" (Verne, 2009: 7) diyerek bu üçlemde sesini duyuran ilk kadın olur. İnsan ilerleyişi söz konusu olduğunda "hangi insan?" sorusunu soran ilk karakter olması yönüyle aynı zamanda ilk posthümanist söylemi üretir. Dönemin koşulları düşünüldüğünde bu karakterin gelişiminin Bay Maston ile evliliğinden öteye gitmemesi ve söz konusu projeye yalnızca maddi destek sağlayabilmesi şaşırtıcı değildir. Ancak yine de erkek olmayan bir karakterin sesini duyurması dikkate değerdir. Böylece söylem, kadınların da bilimsel düzlemde kendilerine yer bulmaları gerektiğine dair eşitlik ve etik odaklı bir tonda

üretmiş, posthümanist bir konuma oturmuş olur. Roman aynı zamanda posthümanizmin öne sürdüğü diğer canlılara karşı etik duruş ve davranışı, insanın ilerleme hırsıyla karşılıklı olarak konumlandırır. Bu savı örneklendirmek gerekirse, romanda anlatıcı, Kuzey Kutbunun açık artırma ile satışa çıkarılma konusunda bu canlıların durumu hakkında endişeli bir tonda “[Yerliler] North Polar Practical Association’ın teşvik ettiği ihaleye nasıl katılacaklardı? Bedelini kabuklu hayvanlarla, mors dişleri ya da fok yağıyla mı ödeyeceklerdi?” (Verne, 2009: 36) gibi pek çok soru sorar. Teknolojik, dolayısıyla burada ekonomik çıkarların bedelinin insan olmayan canlılar tarafından ödenme olasılığı roman söylemine bir rahatsızlık ve endişe olarak yansır. Böylece söylemin odağına antroposantrizmi eleştiren posthümanist bir konum oturur.

Son olarak üç romanın da bitiş sözcelerini teknoloji söylemindeki konum bağlamında ele almak gerekir. *Ay’a Yolculuk* romanı “Üç kişi oldukları halde, bütün sanat, bilim ve sanayi kaynaklarını uzaya götürmüş durumdadırlar. Bu saydıklarımlaysa insan her dilediğini yapar, göreceksiniz, sıyrılacaklar bu işin içinden!” (Verne, 2009: 476-477) sözleriyle biter. Romanın kapanış cümlelerinin uzaya gönderilen üç roman kişisine ve onların başarılarına odaklanmış olduğu görülür. Uğruna ne feda edilirse edilsin bu üç kahramanın insanlık adına kazanacakları başarı ön plana çıkmış, dolayısıyla roman söylemi transhümanist bir konumda kapatılmıştır. *Ayın Çevresinde Seyahat* romanı ise “Amerikalıların her şeyi hatta iflası bile önceden görme huyları bilindiğinden, naib yargıç saygıdeğer Harry Trollope ve Sendikacı Francis Dayton şimdiden tayin edilmişlerdi.” (Verne, 2001: 322) sözleriyle kapanır. Son sözceler romandaki insan karakterler ve onların profesyonel ve ekonomik çıkarlarına odaklıdır. Görüldüğü gibi söylem insan üzerinde ilerlemeci ve materyalist bir konumda sürdürülmektedir. Ancak *Ne Altı Var Ne Üstü* diğer iki romandan tamamen farklı olarak şu sözcelerle sonlanır: “Bu durumda, yeryüzü sakinleri rahat uyuyabilirler. Dünyanın koşullarını değiştirmek insanın çabalarının üstündedir; evrensel sistemde (...) herhangi bir değişiklik gerçekleştirmek insanoğlunun elinde değildir.” (Verne, 2009: 367) Anlatıcı, insanın ilerleme uğruna göze aldıkları ne olursa olsun insanın çevresini, doğayı, kısacası ona yoldaş diğer eyleyenleri göz ardı etmemesi gerektiğini didaktik olarak bile nitelendirilebilecek bir tonla anlatır. Roman antroposantrizme karşıt bir konumda sonlandırılmıştır.

Çıkarımlar ve sonuç: Transhümanizmden posthümanizme

Çalışmanın buraya kadar olan bölümlerinde Jules Verne’in teknoloji söyleminde nasıl konumlandığı sorusunu transhümanizm ve posthümanizm bağlamında roman söylemi çerçevesinde kalarak yanıtlandırmaya çalıştık. Jules Verne’in söylemin etkinlik alanı içindeki konumunun ilk dönemlerinde ilerlemeci ve bundan gurur ve coşku duyar bir konumdayken, son dönemlerinde posthümanist, dolayısıyla hem insan olmayanları kapsayıcı hem de insanlığın ilerleyişi bağlamında kaygılı bir noktaya kaydığını gözlemledik. Jules Verne’in romanda kullandığı teknoloji söyleminin konumunda yıllar içinde bir değişim ve dönüşüm olduğunu gözlemledik.

İncelemeden çıkarılacak başka sonuçların da olduğu kanısındayız. Öncelikle vardığımız sonuçlardan bir tanesi, transhümanizm ve posthümanizm kavramlarının Verne döneminde henüz adlandırılmamış olmalarının var olmadıkları anlamına gelmediğidir. Epistemolojik temellerini, diğer bir deyişle insan merkezli hümanizm ve aydınlanma düşüncesini bir kenara koyduğumuzda transhümanizm, insanın kendi koşulunu teknoloji yardımıyla aşarak gelişme isteğinin felsefi ideolojiler bakımından karşılığıdır ve aslında tarihin başlangıcından beri vardır. Yerleşik tarıma geçilmesinden tekerlek gibi basit makineler üretilmesine, hatta günümüzde Elon Musk’ın Mars’ta bir medeniyet kurmak gibi sıra dışı projelerine kadar transhümanizmin özü, insanlık tarihinin her döneminde adı olmayan bir iç ve dış ses olarak karşımıza çıkmıştır. Posthümanizm kavramının durumu ise daha farklıdır. Bu kavram, insanın

teknolojiden destek alarak ilerleme isteğinin pervasız ve tehlikeli bir hal alması sonucu ortaya çıktığı için onu bugüne değin insanlığın “etik” kavramıyla özdeşleştirdiği görüşüdeyiz. Posthümanizmin insan olmayanlar ile ilgili sorduğu “peki ya diğerleri?” sorusu aslında tarihte öngörülemeyen sonuçları olan hemen her ilerlemeci harekette sorulmuştur. Kavramın gün yüzüne çıkması, teknoloji ve insan eksenine oturtulması ise transhümanizmin sonuçlarıyla yüzleşilmeye başlanan 20.yüzyılın ikinci yarısına kalmış olabilir.

İncelememizden çıkardığımız diğer sonuca da somut olarak ulaşabilmek için *Transhümanizm Bildirgesi*'nin tarihsel süreçte değişimine göz atmakta yarar görmekteyiz. İlki 1998'de yazılan bu bildirge 2002 ve 2009 yıllarında iki kez güncellenmiştir. Bildirgenin yedinci maddesinin 1998'deki hali şu şekildedir:

Transhümanistler [insanlığı], duyuları olan tüm varlıkların (yapay zekalar, insanlar, insan olmayan hayvanlar veya herhangi bir olası dünya dışı tür) refahını [korumaya] teşvik eder ve seküler modern hümanizmin birçok ilkesini kabul eder. Transhümanizm belirli bir partiyi, programı veya politikacıyı desteklemez. Çoğu transhümanist bireysel özgürlüğe inansa da transhümanizmin kendisi politik olarak tarafsızdır.⁶ (akt. Damour ve Doat, 2018: 196)

Bildirgenin güncellenen 2009 yılı versiyonundaki yedinci madde ise aşağıdaki gibidir:

İnsanlar[ın], insan olmayan hayvanlar[ın] ve gelecekteki tüm yapay zekalar[ın], modifiye edilmiş yaşam formları[nın] veya teknolojik ve bilimsel ilerlemenin [ışığında geliştirilebilecek] diğer yaşam formlarının, [kısacası] duyuları olan tüm varlıkların refahını savunuyoruz.⁷ (akt. Damour ve Doat, 2018: 196)

Görüldüğü gibi bildirgenin 1998 yılındaki versiyonunda insanlık, duyuları olan yaşam formlarının refahını korumaya “teşvik edilir”ken 2009 yılında bu refahın nesnel bir gereklilik olduğu anlaşılmış ve “savunulmaya” başlanmıştır. 1998 versiyonunda bildirgenin öznesi olan transhümanistler üçüncü çoğul kişiyle ifade edilirken 2009 versiyonundaki transhümanistler adeta kararlarının sorumluluğunu alırcasına bildirmede özne olarak birinci çoğul kişiyi kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu bildirgenin dilsel ifadelerindeki değişim ve dönüşümlerden yola çıkarak, transhümanizmin ekstremist uçlarının yarattığı potansiyel tehlikelerin zaman içinde görülmüş olup otoritelerin ifadelerde yumuşatma yoluna gittiği çıkarımında bulunabiliriz. Bu noktada Jules Verne'in teknoloji konusundaki vizyonerliğiyle *Transhümanist Bildirge*'deki dönüşüm arasında bir paralelliği görmemiz gerekir. Verne o zamanlar adı konmamış transhümanist söylemi bundan yaklaşık 150 yıl önce, başka bir deyişle kavramın adının konulup neden ve sonuçlarının irdelenmeye başlandığı 90'lı ve 2000'li yıllardan uzun zaman önce değiştirip dönüştürmüş, dünya ile ilgili kaygılarını ve dünyanın gereksinimlerini de söylemlerinde konumlandırmıştır. İşte tam da bu nedenle günümüz Jules Verne okuyucu profiline yalnızca hayal ve imgelem gücü gelişkin çocuk ya da teknoloji okuyuculardan değil, içinde bulunduğu dünyanın gereksinimleri doğrultusunda diğer yaşam formlarını da kapsayıcı ve kucaklayıcı bir yaşam görüşü benimsemeye çalışan geniş kitlelerden oluşması gerektiği kanısındayız.

⁶ Alıntının Türkçeye çevirisi tarafımızdan yapılmıştır. Bildirgenin yedinci maddesinin Fransızca versiyonu: “Les transhumanistes promeuvent le bien-être de tout être sensible (intelligences artificielles, humains, animaux non humains, ou toute espèce extraterrestre éventuelle) et reconnaissent de nombreux principes de l'humanisme moderne laïque. Le transhumanisme ne soutient aucun parti particulier, aucun programme ou homme politique. Bien que la plupart des transhumanistes croient en la liberté individuelle, le transhumanisme en soi est politiquement neutre.” (akt. Damour ve Doat, 2018: 196)

⁷ Alıntının Türkçeye çevirisi tarafımızdan yapılmıştır. Bildirgenin yedinci maddesinin Fransızca versiyonu: “Nous défendons le bien-être de tout être sensible : les humains, les animaux non humains, et toutes les intelligences artificielles futures, formes de vie modifiées ou autres intelligences auxquelles le progrès technologique et scientifique peut donner lieu.” (akt. Damour ve Doat, 2018: 196)

Kaynakça

- Ağın, B. (2020) *Posthümanizm : Kavram, Kuram, Bilim-Kurgu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Béglé, J. (2016) Jules Verne n'est pas fait pour les enfants! *Le Point*. Erişim linki:<https://www.lepoint.fr/livres/jules-verne-n-est-pas-fait-pour-les-enfants-16-05-2016->
- Braidotti, R. (2014) *İnsan Sonrası*. İstanbul: Kolektif Yayınları.
- Damour Franck, Doat David (2018) « Les déclarations transhumanistes de 1998, 2002 et 2009 » *Transhumanisme*. Quel avenir pour l'humanité, Paris: Le Cavalier Bleu, ss. 187-197.
- Ferrando, F. (2019) *Philosophical Posthumanism*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Maingueneau, D. (2017) *Discours et analyse du discours*. Paris: Armand Colin.
- Maingueneau, D. (2012) Que cherchent les analystes du discours ?. *Argumentation et Analyse du Discours [Online]*, 9 | 2012, Erişim linki: <http://journals.openedition.org/aad/1354>
DOI: <https://doi.org/10.4000/aad.1354>
- Onishi, B. (2011) Information, Bodies, and Heidegger: Tracing Visions of the Posthuman. *Sophia*, Vol. 50, Sayı 1, ss. 101–112
- Verne, J. (2009) *Ay'a Yolculuk*. (Çev.) Bertan Onaran. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Verne, J. (2001) *Ayın Çevresinde Seyahat*. (Çev.) Aysen Altinel. İstanbul: İthaki.
- Verne, J. (2009) *Ne Altı Var Ne Üstü*. (Çev.) Volkan Yalçintoklu. İstanbul: İthaki.